

NÉPBIZTOSOK ELLENI ELJÁRÁSOK

A kommunisták elleni eljárások csúcspontját az egykori Forradalmi Kormányzótanács tagjai, a népbiztosok elleni büntetőper jelentette. Maga a büntető eljárás még a Friedrich-kormány idején indult meg: Váry Albert főállamügyész 1919. augusztus 11-én adott utasítást a rendőrségnek Kun Béla és 22 társa letartóztatására. Az elfogatóparancsban gyilkosságra való felbujtás és más bűncselekmények szerepeltek. A Budapesti Államügyészség nyomozási utasítása szerint a rémuralmat és a terrort egy egészen kis csoport, a Forradalmi Kormányzótanács tagjai tartották fenn. A terrorért is e tanács tagjait illette a felelősség; az általuk felállított forradalmi törvényszékek hozták a halálos büntetéseket, vagyis az ő tudtukkal, beleegyezésükkel, utólagos jóváhagyásukkal hozták és hajtották végre az ítéleteket. Hasonló módon jöttek létre a különböző terrorcsapatok, amelyek az ország különböző területein gyilkoltak, raboltak, fosztogattak.

A népbiztosok működésének ilyen minősítése mögött két ok húzódott meg. A praktikus ok az volt, hogy a magyar kormányzat csak így remélhette a felelősségre vonás elől Ausztriába szökött népbiztosok kiadatását, mivel a politikai cselekmények miatt üldözött személyek a korabeli európai jog szerint csak abban az esetben voltak kiadhatók, ha azok a legsúlyosabb büntetés kiszabását lehetővé tevő élet elleni bűntettek hajtották végre. Ezért kellett Várynak folyamatosan jelentenie az eljárás állásáról az Igazságügyi Minisztérium felé, előmozdítva Kun Béla és társai kiadatásának kezdeményezését. A Külügyminisztérium többször fordult az osztrák kormányhoz, a „közönséges bűncselekményekkel terhelt” személyek kiszolgáltatásáért, mindannyiszor - mint tudjuk - sikertelenül.

A másik, lényegi ok a Tanácsköztársaság történeti megítélésének jogi-koncepcionális megalapozása volt. A népbiztosokkal szemben a Budapesti Büntetőtörvényszék 1919. december 26-án ügyészi indítványra kiadott elfogatóparancsában a gyilkosságokon túl szereplő rablást a Forradalmi Kormányzótanácsnak a tulajdont, a köz- és magánvagyonokat érintő rendelkezéseire, valamint a pénzhamisítást, a proletárdiktatúra idején forgalomba hozott bankjegyekre alapozták. A bírósági végzés kifejtette, hogy Kun Béla és társainak a polgárok élete, ingó- és ingatlan vagyona elleni tettei nem sorolhatók a politikusi ténykedések körébe, - vagyis az nem tartozott a politikai uralom fogalmába, mert az elkövetők működésüket bűnszövetkezeti ként kifejtve, lábbal tiporták a törvényt, a jogot, és az erkölcsöt.

A Tanácsköztársaság vezetői ellen indított büntetőper, az ún. népbiztosok pere iratai a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék büntetőperes iratai között található. Az 1919. március 21.-augusztus 1. között 133 napig regnáló proletárdiktatúra (tanácsrendszer, tanácskormány, kommün), illetőleg a Forradalmi Kormányzótanács vezető szerve, legfőbb végrehajtó testülete, tulajdonképpeni kormánya tagjait gyorsított eljárásban vonták felelősségre. A törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 1919. évi 4.038. M.E. rendelet kiegészítéséről szóló 1919. évi 4.039. M.E. rendelet 1. §-a szerint törvényszék ítélte a gyorsított bűnvádi eljárás szerint 1. a

Tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai felett, akik hatósági jogkört bitorolva vagy színelve, a büntetőtörvényekbe ütköző cselekményt követtek el; 2. a Tanácsköztársaság fegyveres erejének tagjai vagy az 1. pontban nem említett személyek által a Tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében elkövetett bűncselekmények miatt, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményt a jelen rendelet életbeléptetése előtt vagy utóbb követték el.

A perben nemcsak a Tanácsköztársaság uralmi rendszere, hanem a világháborús összeomlás és az azt követő események, az őszirózsás forradalom, a Magyar Nemzeti Tanács megalakulása, illetőleg a Károlyi- és Berinkey-kormányok tevékenysége felett mondtak ítéletet. A vádhatóság koncepciója szerint, közvetve és közvetlenül a polgári demokratikus forradalom tette lehetővé, idézte elő a kommunista hatalomátvételt.

A Váry Albert főügyész által jegyzett, 1920. április 21-én kelt, 36 oldalas vádirat felségsértést, lázadást, 167 rendbeli gyilkosságra felbujtást, zsarolásokat és pénzhamisításokat rótt a letartóztatott 10 népbiztosra. A vádlottak eszerint közreműködtek az egységes munkáspárt létrehozásában, aminek eredménye lett a polgárság lefegyverzése, a polgári osztály megsemmisítése, a magántulajdon felszámolása és a lakosság többségének teljes elnyomása. A vádlottak tagjai voltak annak a Forradalmi Kormányzótanácsnak, amely elfogadta a Tanácsköztársaság alkotmányát, és így részesei lettek a hatalommegosztás elvén nyugvó állam szétzúzásának. Lázadást jelentett, hogy részt vettek felfegyverzett csoportok vezetésében, amelyek nyílt támadást intéztek a hazához, a valláshoz, a törvény előtti egyenlőséghez és a magántulajdon intézményéhez ragaszkodó osztályok ellen. A gyilkosságoknál felhozták a forradalmi törvényszékek által elkövetett, - az ország egyes részeit hadműveleti területté nyilvánítása során - a rendfenntartás céljából elkövetett élet elleni bűncselekményeket. Zsarolást valósítottak meg a tulajdonjog átrendezésére hozott intézkedéseikkel, vagyis a pénzintézetek készleteinek megszerzésére, bélyeggyűjtemények, értékpapírok kisajátítására, a zálogházakban tárolt értéktárgyak visszaadásával az adósoknak, valamint a gyárak, gyógyászati intézmények, egyházi mezőgazdasági ingatlanok, könyvtárak köztulajdonba vételével.

A perben hozott ítélet megállapításai szerint a bolsevik uralom ideje alatt a Forradalmi Kormányzótanács által felállított forradalmi törvényszékek minden alakszerű eljárás mellőzésével és anyagi jogszabályokra való hivatkozás nélkül hoztak halálos ítéleteket. Ezeket a halálos ítéleteket a Kormányzótanács sok esetben megerősítette és végrehajtatta. A kommün vezetői terrorcsapatokat szerveztek azzal a céllal, hogy a polgári jogrend helyreállítására való minden törekvést vérbe fojtsanak. A terrorcsapatok Budapesten és vidéken számos politikai gyilkosságot hajtottak végre. A Tanácsköztársaság szervei és közegei tömegesen tartóztatták le és tartottak fogva törvénytelenül politikailag megbízhatatlannak ítélt polgárokat. A perben eljáró bíróságok tényként állapították meg továbbá, hogy a Forradalmi Kormányzótanács a magántulajdon beszüntetésének jelszavával a bankokban elhelyezett értékeknek, kereskedők és magánosok birtokában lévő árukészleteknek, ékszereknek, nagyobb mennyiségű

készpénzkészleteknek köztulajdonba vételét, valamint a lakások „kommunizálását” rendelte el és ezeket a rendelkezéseket fegyveres erőszakkal és halálos fenyegetéssel végre is hajtatta. Az ítéletek szerint jogtalanul eltulajdonított értékek egy részét a Tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai magáncéljaikra használták fel. A polgárok lakásaiba szintén erőszakkal és fenyegetéssel, jogtalanul, idegen személyeket helyeztek el és a lakással rendelkezőt arra kényszerítették, hogy tűzhelyét és lakásának berendezéseit, konyháját, mellékhelyiségeit is a lakásába beköltöztetett személyekkel ossza meg. Pénzhamisítást követtek el a már nem létező Osztrák-Magyar Bank engedélye nélkül 200, 25, 2 és 1 koronás bankjegyek kibocsájtásával.

A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék 1920. december 28-án hozott ítéletével Vántus Károly, Bokányi Dezső, dr. Ágoston (Augenstein) Péter, Haubrich József vádlottakat halálra, Bajáki Ferenc, Dovcsák Antal, Nyisztor György, Kalmár (Kohn) Henrik, Kelen (Klein) József és dr. Freistadtl (Szabados) Sándor vádlottakat életfogytig tartó fegyházra ítélte. Az ítélet végrehajtására azonban nem került sor. A Szovjet-Oroszországgal 1921. július 28-án Rigában kötött megállapodásra figyelemmel augusztusban hozott XL. tc. kimondta, hogy az igazságügyminiszter határozatlan időre elhalaszthatja vagy félbeszakíthatja az „ügynevezett tanácsköztársasággal” kapcsolatos bűncselekmény miatt elítéltek büntetésének végrehajtását és őket Szovjet-Oroszországnak átadhatja az ott visszatartott magyar hadifoglyok hazatérésének lehetővé tétele érdekében. Ezen felhatalmazás alapján a volt népbiztosokat és más elítélteket 1921. október 21. - 1922. június 28. között elszállítottak az országból.

A népbiztosok perének iratait a Magyar Szocialista Munkáspárt Párttörténeti Intézet Archívuma gyűjtötte egybe, állította össze, rendezte és restaurálta. Az 1963. július 6-án befejezett rendezés után a per 6712 lapból állt. 1964-1971 között egyéb archívumi anyag rendezése során előkerültek a periratok elkallódott, máshová keveredett darbjai. A pert így az újabb lapokkal (6713-7209.) egészítették ki, a végleges lapszám 7214 lett.

A per 137 „kötetet”, egybefűzött dossziét tartalmaz, követve a büntető eljárás menetét. Az egyes kötetek végén található, a Párttörténeti Intézet munkatársai által kiállított ellenőrző lapokon nyomon követhető a kötetek tartalma, illetve tartalmának változása (a rendezés után történt iratcsatolások). A perben számos eredeti dokumentum mellett másolt iratokat, illetve csatolt ügyeket is találunk.

A rendezett peranyag tagolása a következőképpen történt:

Az I-XIII. kötet a nyomozati iratokat (feljelentések, rendőrségi és ügyészségi szakasz) tartalmazza, gyilkosság, gyilkosságra való felbujtás, személyes szabadás megsértése, izgatás, sikkasztás, lázadás, felségsértés, zsarolás, pénzhamisítás, lopás és egyéb bűncselekmények elkövetésével vádolt személyekhez kapcsolódóan.

A XIV-XVII. kötetben található a tanúvallomások: a tulajdonképpeni népbiztosok elleni vallomások mellett idecsatolt másolatokat is beillesztettek (műegyetemi szervezkedés,

Dormándy-féle szervezkedés, 1919. június 24-i ellenforradalom, vidéki ellenforradalmi mozgalmak jegyzőkönyveinek másolata, eredeti jegyzőkönyvek, dunántúli vasutassztrájk).

A **XXVIII-XXVI. kötetek** a következő vádlottak kihallgatási jegyzőkönyveit tartalmazzák: Ágoston Péter, Bajáki Ferenc, Bokányi Dezső, Dovcsák Antal, Haubrich József, Kalmár Henrik, Nyisztor György, Szabados Freistadt Sándor, Vántus Károly.

A **XXVII. kötet** a vádiratot foglalja magában.

A **XXVIII-CXXIII. kötetek** az 1920. július 5. - 1920. november 24. között, 97 napon át folytatott bírósági tárgyalási eredeti gépelt jegyzőkönyveit tartalmazzák. A vádirat benyújtására 1920. június 6-án került sor. A nyitótárgyalás július 5-én kezdődött, ekkor a vádat az előkészítő eljárást is végzett Váry Albert helyettese, Aczél Imre képviselte.

A **CXXIV. kötet** az ítélet.

A **CXXV. kötet** a vádlottak leveleit, a perhez csatolt különféle iratokat gyűjti egybe. Ezek között találunk hadügyminiszteri, államügyészési, a külföldi tanuk (Livio Borhese herceg az olasz misszió vezetője, Sir Thomas Cunningham ezredes az angol misszió vezetője) idegen nyelven felvett vallomásait, továbbá orvosi jelentéseket, magánlevelezést.

A **CXXVI-CXXIX. kötetek** a bűnjeleket tartalmazza, a perhez csatolt népbiztossági számlák, jegyzőkönyvek, táviratok, ügyészési iratok, székesfehérvári polgári radikális párt 1918. december 21. - 1919. február 13-i üléséről jegyzőkönyvek, halotti anyakönyvi kivonat, parancsok, levelezések, eredeti és másolt iratok.

A **CXXX-CXXXVII. kötetekbe** kerültek a korábban említett utólagos beillesztések: A 6713-6917. lapokon a főtárgyalási jegyzőkönyvnek azok a részletei található, amelyeket dr. Téglás Dezső gyorsíró gyorsíró feljegyzéseiben találtak meg. A feljegyzéseket az archívum felkérésére Kelen Józsefné tette át folyóírásba, a munkát 1971. január 11-én fejezte be. Dr. Téglás Dezső sztenogramjai a 6918-7067. lapokon található. Az áttételben az eredeti lapszámozásnál számozási hiba következtében nincs 96. lap. A jelenlegi 6853., 6902. és 6909. lapok 2-2 összeragasztott darabból állnak. A 6882. lap 1. sorától a 6886. lap első 17 sorával bezáródó szövegrész az 5509-5513. lapokon is megtalálható.

Bíró Aurél

IRODALOM

- NÁNÁSI László: A jogrend szolgálatában: Váry Albert élete és működése 1875-1953. Budapest, 2015.
- NÁNÁSI László: Politika, alkotmányjog, büntetőjog az 1918/19-es hatalomváltásokkal kapcsolatos büntetőeljárásokban. In: *Jog, Állam, Politika* 2017/2. 3-23. p.